

Даница РАЗМОСКА

СРЕДНОВЕКОВНА ОСТАВА ОТКРИЕНА ВО ОХРИД

Во 1952 година во околината на црквата Св. Софија во месноста Долни Сарај, при копање на канал за водоводна мрежа, во едно земјено садче, откриена е остава на српски и венецијански сребрени монети, чијшто вкупен број изнесува 106 монети. Тие се многу добро сочувани. Друг археолошки материјал, покрај нив, не е пронајден. Во оваа остава од периодот на крал и цар Душан има 24 монети, од цар Урош 33 монети, од крал Волкашин 32 монети, од крал Марко 1 монета, од кнез Лазар 5 монети, од Јован Оливер 1 монета, од Андреа Гропа 1 монета, 2 неидентификувани монети и 7 венецијански монети од типот матапан од дуждовите: Раниеро Зено 4 монети, Лоренцо Тиеполо 1 монета, Јакопо Контарини 1 монета, Бартоломео Градонико 1 монета.

Од составот на оставата се гледа дека најстарите типови на монети му припаѓаат на кралскиот период на Душан, а најновата монета е од периодот на големиот жупан Андреа Гропа.

Паѓа во очи фактот дека сите овие типови на монети се исковани пред 1389 година, што наведува на помислата дека оваа остава е закопана при крајот на XIV век.

За типот и натписот на монетите дали ќе биде пишуван на кирилица или латиница, најчесто одлучувало местото каде што се наоѓал градот во кој биле ковани монетите. Обично, градовите во приморјето имале на монетите латински натпис, додека градовите што се наоѓале во Србија или Македонија ставале на монетите кирилски натпис. Меѓутоа, каков ќе бил натписот во многу зависело и од етничкиот состав на населението каде што се ковале монетите. Така, на пример, во Ново Брдо, каде што имало доста католици, се ковале монети со латински натпис.

Во нашата остава од застапените 24 монети од периодот на крал и цар Душан, 3 се со латински натпис, додека 21 монета со кирилски натпис. Од периодот на цар Урош најмногубројни се монетите со комбиниран натпис (кирилски и латински) на број — 25. Со латински натпис на аверсот имаме 1 мо-

нета, додека со кирилски натпис има само 7 монети. Од периодот на Волкашин сите 32 монети се со кирилски натпис. Единствената монета од Крали Марко е исто така со кирилски натпис. Петте монети од оваа остава што му припаѓаат на кнез Лазар се со кирилски натпис. Монетата на Андреја Гропа е со кирилски натпис, додека монетата на деспот Јован Оливер е со латински натпис. Истото важи и за седумте венецијански монети.

Динари на крал Душан со латински натпис

Аверс — претстава на шлем кој на горниот крај завршува со едно правоаголно проширување во вид на бајраче, на чиешто четири краеви има по три точки. Над него преку два вертикални стапчести дела тоа е поврзано со две концентрични крукчиња. Внатрешноста на второто крукче е исполнета со ситни точки кои образуваат цвет. Над овие концентрични крукчиња се издига четворокрака перјаница. Околу, од десно на лево тече латински натпис:

REX STEFANUS MONETA

Реверс — Христос седи на престол со висок наслон. Околу главата има зрнест нинбус. Со рацете на skutот држи евангелие. Од левата на десната страна на главата стојат Христовите иницијали: Ia — Xa. На левата страна од престолот стои буквата T, а на десната страна стои буквата P.

D = 2 см, T = 1,75 гр. Припаѓа на типот II/a по С. Љубиќ. (T1, сл. бр. 1).

Претстава на шлем во српската нумизматика ја воведува цар Душан. Оваа претстава на шлем ја заменува всушност кралската круна на монетите, а истовремено нè асоцира на војна и оружје, кое нешто ни напоменува за Душановите особини на извонреден војсководител и борец.

Претставата на Христос на престолот не е нова. Таа за првпат се јавува на монетите на Василие I (876—886 г.).

Појавата на буквената ознака T — O и T — P на реверсот, на монетите од кралскиот период на Душан, е поврзана со ковницата во Брсково, каде што се ковани овој вид на монети во период помеѓу 1331 и 1346 година.²⁾ Постојат, покрај горена-

¹⁾ Р. Марић, Студија о српској нумизматици, Београд 1956, 126.

²⁾ Д. Гај Поповић, Новац, Историја примењене уметности код срба, 160.

ведениот тип, уште два типа кои имаат сличен натпис на аверсот, кој гласи:

1. Stefanus dei gra rex.

2. Rex Stefan.

а на реверсот е претставен Христос на престол.

I. Динари на Цар Душан со латински натписи

Аверс — претстава на шлем свртен на лево, над него се наоѓа едно правоаголно бајраче на чии четири (страни) краевии има четири точки. Над него во еден концентричен круг се наоѓа еден цвет, над кој се издига трикрака перјаница. Околу, тече латински натпис; од лево кон десно, кој гласи:

IMP ERATO STEFAN

Реверс — Христос седи на престол со висок наслон. Околу главата има зрнест нинбус со паралелни зраци. Со двете раце на skutot држи евангелие. Лево и десно од главата се Христовите иницијали Иа — Ха. Лево од престолот е буквата „п“, а десно од престолот е буквата „О“.

Д = 1,9 см; Т = 1,45 гр. Припаѓа на типот А I/Б по С. Љубиќ. (Т. 1, сл. бр. 2).

Овој тип на монети на цар Душан се доста ретки, бидејќи се ковани во доста краток временски период, непосредно пред или по неговото свечено крунисување за цар, во 1346 година.

Како што видовме монети со претстава на шлем, Душан ковал во кралскиот период, што значи дека и во царскиот период продолжил со овој тип на монети. Покрај гореспоменатиот тип што е застапен во нашата остава, денес од овој вид се познати уште два типа на монети. Тоа се:

Av — Imperator Stefan Monita.

Av — Monita Imperato.

Познат е и трет тип од овој вид на монети, со претстава на шлем со крин. Се смета дека овој тип на монети се ковани како посмртни монети на цар Душан.

II.

Аверс — Царот и царицата стојат, царот на левата, а царицата на десната страна. Царот под затворена круна, а царицата под отворена круна. Двајцата се облечени во свечени долги облеку (дивитисион) украсени на градите со низа од бисери. Помеѓу себе царот со левата рака, а царицата со десната држат двоен крст. Со другата слободна рака и царот и царицата

држат по еден жезол, кој е украсен со по три точки. Наоколу, тече латинскиот натпис:

IPROSTTA ELIARAE IMPERATOR STEFANUS ELENA IMPERATRIM

Реверс — Христос стои помеѓу два лака кои се составени од низа ситни точки. На главата има зрнест нинбус. Со левата рака држи евангелие, чии корици се украсени со пет бесцетни камења. Со десната рака дели благослов. Лево и десно се наоѓаат неговите иницијали Иа — Ха.

Д = 1,9 см; Т = 0,90 гр. Припаѓа на типот А IV/d по С. Љубиќ. (Т. 1, сл. бр. 3).

Во нашата остава се среќава само еден примерок од овој тип.

Оваа монета е дотолку позначајна, што на неа за првпат покрај титулата „Stefanus Imperator“ се додава и титулата за царицата „Elena Imperatrich“, што значи дека од тој момент царицата Елена се јавува како совладар на цар Душан. Познато е дека титулата царица, Елена ја добива со крунисувањето на Душан за цар.

На реверсот на оваа монета среќаваме нов мотив, кој го воведува цар Душан. Тоа е претставата на Христос кој со десната рака благословува. Овој тип на монети се ковани во четвртиот царски период на ковање на пари на цар Душан. Со сличен натпис на аверсот постои уште еден тип на монети:

Av. Elia Stefan — Imperator

Овој тип на монети е постар во однос на горенаведениот тип кој е застапен во нашата остава.

I. Динари на Цар Душан со кирилски натпис

Тип I.

Аверс — Царот во долга свечена облека (дивитисион) стои, на главата има затворена круна, а рацете му се прекрстени на градите. Во десната рака држи жезол кој завршува со крст. Два ангела во лет, едниот од левата на главата, а другиот од десната, го крунисуваат. Во левото и десно поле стои натписот:

СФВ - ЗР

Реверс — Христос седи на престол со висок наслон. Под левиот лакот има впишано крукче. Во нашата остава постојат

два примерока од овој т.н. крунидбен тип на монети на цар Душан. Првиот примерок ги има следните димензии:

$$Д = 2 \text{ см.}; Т = 1,350 \text{ гр.}$$

Кај другата монета во левото и десно поле на реверсот се среќаваат буквите И — О. Ги има следните димензии; $Д = 1,9 \text{ см.}$, $Т = 1250 \text{ гр.}$ Овие моменти припаѓаат на типот В I/Б по С. Љубиќ. (Т. 1, сл. бр. 4).

На аверсот од крунидбената монета на цар Душан, ја среќаваме првата оригинална претстава на владарот на српските пари. Во својата суштина оваа претстава многу потсеќа на претставата на римските монети, каде што две виктории му ставаат победнички лоровен венец на главата на императорот. Овој антички мотив го среќаваме и во сцените на живописот во манастирот Грачаница, и тоа во претставата на лозата на Немањиките, каде што на овој начин е прикажан крал Милутин. Со тоа на симболичен начин се прикажува боженственото потекло на владарската сила на царот.³⁾

Свечената облека на цар Душан потполно одговара на царскиот византиски орнат, со што целата претстава делува доста монументално. Овој тип на монети е ископан во вториот период на царското ковање на Душан, т.е. по повод неговото крунисување.

Тип II.

Постојат пет варијанти од овој тип на монети застапени во нашата остава.

1. варијанта

Аверс — на левата страна стои царот, а на десната царицата. Царицата под отворена круна, а царот под затворена круна на главата. Двајцата се облечени во долги свечени облека — дивитисион со лорос. Измеѓу себе држат двоен крст. Царот со десната, а царицата со левата рака држат жезол, кој завршува со крст. Во левото и десното поле стои натписот:

СФЪ - ЗР

Реверс — Христос со нимбус на главата седи на престол со висок наслон. Од левата и десната страна на престолот има по едно дрво (веројатно бор). Под левиот лакот има едно крукче.

$Д = 1,8 \text{ см.}$; $Т = 0,860 \text{ гр.}$; припаѓа на типот В III/Б по С. Љубиќ (Т. I, сл. бр. 5).

Има три монети од оваа варијанта.

³⁾ Д. М. Меткалф, Проблеми анализе новца Стефана Душана, Нумизматичар, Београд 1978, 113—114.

2. варијанта

Аверсот и реверсот се идентични со описот од претходната варијанта. Се разликуваат по тоа што на аверсот царот и царицата помеѓу себе држат крст. Исто така се разликуваат и по натписот на аверсот, кој гласи: АВ. —Ф—ЗР.

Д = 2 см; Т = 0,860 гр; припаѓа на типот В III/В по С. Љубиќ (Т. II, сл. бр. 1).

Од оваа варијанта постои само еден примерок во нашата остава.

3. варијанта

Аверс — Царот и царицата стојат, царот е без круна, со долга коса. Помеѓу себе држат двоен крст. Во левото и десното поле се среќава деформисан царски натпис, кој гласи: Ф — LP.

Реверс — Христос седи на висок престол, во левото и десното поле стојат буквите: „R — V“.

Д = 1,8 см; Т = 0,760 гр; припаѓа на типот В III/В; по С. Љубиќ; (Т. II, сл. бр. 2).

Во нашата остава постојат две монети од оваа варијанта.

4. варијанта

Аверс — Царот и царицата стојат. Помеѓу себе држат троен крст, а другата рака им е положена на градите. Во левото и десното поле постои царскиот натпис: СФЪ—ЗР.

Реверс — Христос седи на престол со висок наслон.

Д = 1,9 см; Т = 0,860 гр; припаѓа на типот В III/В, по С. Љубиќ (Т. II, сл. бр. 3).

Постојат десет монети од оваа варијанта во нашата остава.

5 варијанта

Аверсот има претстава идентична како на претходната варијанта. Се разликува по натписот кој тука гласи: Ф — ЗР.

Реверс — идентичен како на претходната варијанта.

Д = 1,8 см; Т = 0,710 гр; припаѓа на типот В III/В по С. Љубиќ. (Т. II, сл. бр. 4).

Има еден примерок од оваа варијанта.

Аверсот на овие монети е доста интересен, бидејќи самата претстава на царицата, покрај царот, е нов мотив кој го вовел цар Душан. Во овој период царицата го зазела местото на светецот кој порано стоел од левата страна до царот. Ваков тип на монети за првпат се јавува за време на цар Душан, по неговото прогласување за цар на Романија. Со ваква претстава постојат шеснаесет типови на монети, кои се појавуваат во царскиот период, што претставува 47% од сите негови типови на монети ковани во царскиот период. Подоцна, вакви претстави се среќаваат и на монетите на цар Урош и Волкашин.

Динарите од горенаведениот тип, застапени во нашата оставнина, се исковани во вториот период на Душановото царско ковање, т.е. веднаш по неговото крунисување за цар.

Буквената ознака „R — V“ која се среќава во третата варијанта на реверсот е најверојатно ознака на ковницата што била изнајмена од страна на цар Урош. Можно е да се ковани овој тип на динари на цар Душан во една од ковниците која постоела во Скопје, Призрен или Рудник.

Тип. III.

Аверс — Царот под затворена круна јава сврген надесно. Во десната рака држи жезол, кој на крајот завршува со крст. Во левата рака ги држи уздите на коњот. Во левото и десното поле стои натписот:

Реверс — претстава на Христово попрсје. Околу главата има нимбус. Во левата рака држи свиток (книга) а со десната рака дели благослов. Лево и десно стојат иницијалите Ис — Хс.

Д = 2 см; Т = 1,40 гр; припаѓа на типот В VI/a, по С. Љубиќ. (Т. II, сл. бр. 5). Во нашата остава имаме само еден примерок од овој тип.

На овој тип Душанови царски динари за првпат се појавува претставата на царот што јава. Покрај тоа што оваа претстава е оригинална, извесна стилска аналогија може да се најде кај античките монети во претставата на императорот што јава на коњ. Оваа монета е дотолку позначајна што на реверсот за првпат се јавува претставата на Христово попрсје. Овој тип на монети се ковани во третиот период на Душановото царско ковање, во една од неговите ковници. Покрај горенаведениот тип, кој е застапен во нашата остава, познат е и друг тип на динари со претстава на царот кој јава, а се разликува од горенаведениот по претставата на реверсот, каде што Христос во рацете не држи свиток, туку евангелие. Меѓутоа, и двата типа на динари спаѓаат во посолдните царски динари (*dinari del imperator*).

Според најновите испитувања на хемискиот состав на монетите од кралскиот и царскиот период, по методот НАА (техника на неутронска активациона анализа) и по методот на Х Р Г (метод на рентгентска флуоросценција) констатирано е дека овој тип на монети, кои се стилски многу блиски со крунидбените монети, имаат ист хемиски состав и тежина, што наводи на претпоставката дека се ковани во ист временски период.⁴⁾

Динари на Цар Урош со комбиниран латински и кирилски натпис

Во нашата остава постојат три типа од овој вид.

Тип. I.

Динари со претстава на цар Душан на коњ на аверсот и рашки грб на реверсот (постојат три варијанти)

1. Аверс — Царот јава на коњ свртен надесно. На главата има затворена круна, со левата рака ги држи уздите, а во десната држи жезол кој завршува со крст. Во десното и левото поле стои натписот:

ДФЧ - ЗР

Реверс — шлем со крст свртен налево. Над шлемот е втиснат правоаголник во вид на бајраче, на чиешто четири краеви има по три точки. Над него, во едно концентрично крукче, се наоѓа шестокрак цвет (трендафил) кој згора има трикрака перјаница. Околу, тече латински натпис:

DROŠIV - ѠIPRIT

Д = 1,9 см; Т = 0,850 гр.; припаѓа на типот В II/a, по С. Љубиќ. (Т. III, сл. бр. 1, 2, 3).

Во нашата остава овој тип на монети е застапен со шест примероци.

2. Претставата на аверсот и реверсот е иста како кај првата варијанта. Постои разлика само во натписот на аверсот, кој тука гласи:

ДФБ - ЗР

Д = 1,9 см; Т = 0,740 гр; (Т. III, сл. 4 и 5).

Од оваа варијанта имаме две монети.

⁴⁾ Љ. Недељковић, Совладарски новци српских средновековних владара, Зборник Народног музеја, VIII, Београд 1975, 36—373.

3. Претставата на аверсот и реверсот е еднаква како кај првата така и кај втората варијанта. Се разликуваат по натписот на реверсот на латински јазик, што е напишан со изменети букви, без одредена смисла.

ATROS X -

WORT

Д = 1,9 см; Т = 1 гр; (Т. III, сл. 6 и Т. IV, сл. бр. 1).

Од оваа варијанта имаме две монети.

Овој тип на динари каде што на аверсот е претставен Стефан на коњ, а на реверсот рашки грб, се ковани во периодот веднаш по смртта на Душан, како пари на младиот цар Урош. Всушност, тие динари се ковани во времето на малолетството на цар Урош, кога тој почнува да ја презема ефективната царска власт во свои раце. Самата претстава на Стефан на аверсот има за цел да го зајакне авторитетот на младиот цар Урош, а истовремено укажува дека царската власт преминува од таткото на синот, т.е. го означува континуитетот на владеењето на овие две личности.⁵⁾

Тип. II.

Динари со претстава на цар Урош на аверсот и рашки грб на реверсот. Постојат две варијанти од овој тип на монети.

1. Аверс — Урош јава на коњ свртен надесно. На главата има затворена круна. Со левата рака ги држи уздите, а со десната држи жезол, кој завршува со крст. Пред устата на коњот е впишано едно крукче. Лево и десно е кирилскиот натпис:

УРО - ШЪ

Под нозете на коњот се наоѓаат буквите „I P“.

Реверс — шлем свртен надесно. Околу, од лево кон десно тече латински натпис:

MTOR - XVROSIVS

Д = 1,9 см; Т = 0,800 гр; припаѓа на типот VII/c, по С. Љубиќ, (Т. IV, сл. бр. 2).

Постојат две монети од оваа варијанта.

⁵⁾ С. Дмитријевиќ, Нова серија нових врста српског средновековног новца IV, Старинар, XIX, Београд 1968, 216.

2. Оваа варијанта е особено значајна, бидејќи претставува единствен тип на динари на цар Урош со кирилски натпис на аверсот и реверсот. Претставите на аверсот и реверсот се идентични со тие од претходната варијанта. Постои разлика само во натписот на аверсот и реверсот, напишан со кирилски букви и гласи:

УР - ШШ

† ОУР ✠ ОШК ✠

Д = 1,9 см; Т = 1 гр; припаѓа на типот „С“ по С. Љубиќ. (Т. IV, сл. бр. 3). Имаме само еден примерок од оваа варијанта.

Првата варијанта на динари од овој тип, каде што имаме претстава на цар Урош кој јава, а до него е напишано неговото име без царска титула, се ковани во периодот на малолетството на цар Урош, кој сè уште не носел царска титула иако од претставата на реверсот со латинскиот натпис, „Vrosiv Imperator“ се гледа дека царството постоело.^{5a)}

Тип. III.

Динари на цар Урош со претстава на царот седнат на престол на аверсот и рашки грб на реверсот.

Аверс — Царот седи на низок престол без наслон. На главата има затворена круна. Во десната рака држи жезол, кој завршува со крст. Лево и десно е кирилски натпис:

УШЪ - ІРЪ

Реверс — рашки грб. Околу, тече латински натпис:

MPERATOR-VROBXVEX

Д = 2 см; Т = 1 гр; припаѓа на типот В I/a по С. Љубиќ. (Т. IV, сл. бр. 4 и 5). Од овој тип на монети во охридската остава застапени се тринаесет примероци. Од нив само две монети се разликуваат во претставата на аверсот, каде што царот на главата има нимбус. Во врска, со претставата на нимбусот околу главата на владетелот, постојат различни мислења. Одделни учени луѓе сметаат дека појавата на нимбус не е новост и дека е поврзана со царското достоинство. Нимбусот ја симболизира божествената власт која е предадена на царот, додека други ми-

слат дека претставата на нимбус околу главата на владетелот означува дека царот е мртов, односно, дека се тоа посмртни пари на одредени владетели, кои најчесто се ковани по примерот на нивната последна емисија на монети.⁶⁾

Динари на Цар Урош со латински натпис на аверсот

Аверс — рашки грб. Наоколу, од лево кон десно тече измешан латински натпис:

Г 2 В V ° - + V ° 0 · V °

Реверс — Христос седи на престол со висок наслон. Лево од главата има крст, а десно буквата Т.

Д = 1,7 см; Т = 0,700 гр; припаѓа на типот А I/a, со таа разлика што наместо натписот на аверсот кој гласи „Vrosiv Imperator” на нашиот примерок стои измешан латински натпис. (Т. IV, сл. бр. 6). Постои еден примерок.

Динари на Цар Урош со кирилски натпис

Тип. I.

Постојат три варијанти од овој тип.

1. Аверс — на десната страна стои царот под затворена круна, а царицата на левата страна со затворена круна. Двајцата се облечени во свечени облеки (дивитисион). Помеѓу себе држат крст. Царот во десната рака држи жезол со крст, а царицата во левата рака држи жезол со три точки. Лево и десно се наоѓа кирилски натпис:

* Г 0 x - ° E

Реверс — Христос стои пред ниска клупа. Со десната рака благословува, а во левата држи на градите евангелие. На главата има зрнест нимбус. Лево и десно се иницијалите Иа — Ха. Од двете страни по три вертикално поставени ѕвезди ја прават мандролата.

Д = 1,0 см; Т = 0,900 гр. припаѓа на типот I III/a по С. Љубиќ. (Т. V, сл. бр. 1) од оваа варијанта имаме четири примероци.

⁶⁾ Љ. Недељковиќ, Посмртни новци српских средњовековних владара, Ковање и ковнице античког средњовековног новца, Београд 1976, 106.

2. Претставата на аверсот и реверсот е иста како кај првата варијанта, со таа разлика што на аверсот царот и царицата помеѓу себе држат двоен крст, кој е забоден во крунисана глава свртена наопаку.

Натписот на аверсот е ист како во првата варијанта. На реверсот во левото и десното поле стојат буквите: V — V.

Д = 2 см; Т = 0,930 гр; припаѓа на типот D III/a, по С. Љубиќ. (Т. V, сл. бр. 2). Постои само еден примерок.

3. Претставата на аверсот и реверсот е идентична како кај втората варијанта. Се разликува само по натписот на аверсот кој тука гласи:

ЩР - ЗР

На реверсот наместо буквите V — V, стојат иницијалите Иа — Ха.

Д = 1,9 см; Т = 0,800 гр; припаѓа на типот I IIIв/2 по С. Љубиќ. (Т. V, сл. бр. 3). Постои еден примерок.

Монетите од првата и втората варијанта на овој тип на динари на цар Урош, кој на аверсот има претстава на царот и царицата и кирилски натпис кој гласи „Ш — Е“, се ковани за време на малолетството на царот, кој сè уште немал владарска титула, додека во третата варијанта натписот на аверсот го содржи името и титулата на Урош, што укажува дека оваа варијанта е искована во периодот кога Урош ја презел ефективната власт во свои раце.

Динари од периодот на крал Волкашин

Тип. I.

Аверс — хоризонтален натпис во пет реда:

**.ВБХА.
БАБЛГО
ВЕРНО
КРАВЛБ
КАШЗ**

Реверс — Христос седи на висок престол. Околу главата има зрнест нимбус. Лево и десно се неговите иницијали: Иа — Ха. Со рацете на skutот држи евангелие.

Д = 1,9 см; Т = 1 гр; припаѓа на типот II/a, по С. Љубиќ. (Т. V, сл. бр. 4). Од овој тип на динари во нашата остава имаме

дваесет и девет примероци, со таа разлика што пет монети од овој тип на аверсот имаат распореден кирилски текст во шест реда. Овие динари припаѓаат на типот II/с по С. Љубиќ. (Т. V, сл. бр. 5).

Тип. II.

Аверс — натпис во пет хоризонтални реда, кој гласи:

**ВБХА
БАБДГО
ВЪРННН
КОДВАР
КА..**

Реверс — Христос стои пред една ниска клупа. Со десната рака благословува, а со левата на градите држи евангелие. Околу главата има зрнест нимбус. Лево и десно се неговите иницијали. Ис — Хс. Од двете страни вертикално се поставени по три петокраки ѕвезди кои ја образуваат мандролата. Во десното поле надвор од неа е буквата V.

Д = 1,9 см; Т = 1,80 гр; му припаѓа на типот III/а по С. Љубиќ. (Т. V, сл. бр. 6). Од овој тип во нашата остава имаме две монети.

Сите овие широки динари на крал Волкашин, кои на аверсот имаат петореден или шестореден натпис, а на реверсот е претставен Христос кој седи на престол со висок наслон, се постар тип на динари во однос на широките динари, кои на аверсот имаат петореден натпис, а на реверсот е претставен Христос во мандрола.

Тип. III.

Аверс — натпис во четири хоризонтални реда:

**БДГО
ЪРНН
РАВАГ
КАШН.**

Реверс — Христос стои пред ниска клупа. Со десната рака благословува, а со левата држи на градите евангелие чиешто корици се украсени со пет бесценети камења. На главата има зрнест нимбус. Лево и десно се иницијалите Иа — Ха. Од лево кон десно тече натпис:

С-ХV⊕ - 8LV

Д = 1,6 см; Т = 0,975 гр; припаѓа на типот III/Б по С. Љубиќ. (Т. VI, сл. бр. 1). Од овој тип на монети во нашата остава имаме само еден примерок.

Ваков непротолкуван натпис на реверсот се јавува кај уште еден тип кој не е застапен во нашата остава и кој на аверсот има шестореден натпис, а на реверсот е претставен Христос кој благословува.

Осмислениот кирилски натпис на аверсот на овој тип на монети не наведува на помислата дека и латинскиот натпис на реверсот можеби има некакво значење. Одделни автори во врска со вакви натписи велат дека се работи за „албанско или македowlашки, т.е. влашки натпис“. Додека други мислат дека деформисаните латински натписи се резултат од работата на резачите кои знаеле само кирилски букви, така што го упропастиле латинскиот текст.⁷⁾

Овој т.н. смален динар на цар Волкашин (со четириреден натпис на аверсот, а на реверсот Христос кој благословува) претставува најмлад тип на монети на крал Волкашин и се претпоставува дека се ковани во некоја ковница на југ (најверојатно се мисли на охридската ковница, во периодот помеѓу 1355 и 1371 година).

На ова место би сакала да направам споредба помеѓу овој тип на смален динар на крал Волкашин и монетата на Андреа Гропа, под инв. бр. 803, што е пронајдена како случаен наод во околината на Охрид и монетата под инв. бр. 838, што припаѓа на оваа остава.

Овие монети имаат идентична претстава на реверсот „Христос пред супеданеумот благословува“, само што кај монетата од Волкашин, околу, тече непротолкуван латински натпис, додека кај монетата на Андреа Гропа имаме на десното поле орнаментална низа составена од повеќе букви „S“. На аверсот и кај монетите од Волкашин и Андреа Гропа имаме сличен кирилски текст, напишан во четири реда. Пишуваните букви кај двата типа на монети на аверсот се тенки и издолжени. Особено паѓа во очи појавата на пишуваче на лигатури како што

се на пр. кај монетите на Волкашин во четвртиот ред *АН*,
и кај Андреа Гропа во вториот и третиот ред *Б Б*. Димензиите им се приближно еднакви.

⁷⁾ С. Димитријевиќ, Нове врсте српског средњевековног новца, Старинар, Београд 1975, 74.

⁷⁾ В. Битракова, Прилог кон Охридската ковница од XIV век, Историја VII, 1, Скопје 1971, 204.

Сето тоа уште еднаш ја потврдува постојната веќе претпоставка дека овој тип на монети од Волкашин и Андреа Гропа се ковани во охридската ковница.

Динари на Крали Марко

Тип. I.

Аверс — натпис во пет реда:

·ВБХ4
·БАБЛГВ
·БРНИК
·РАЛЪМ4
·Р.ЄЖО·

Реверс—Христос седи на престол со висок наслон. Во десното поле се знаковите: .т" „ з"

Д = 2 см; Т = 0,990 гр; припаѓа на типот I по С. Љубиќ. (Т. VI, сл. бр. 2). Постои еден примерок во нашата остава.

Овој тип на монети се ковани во периодот пред 1371 година, најверојатно во Охридската ковница.

Динари на Кнез Лазар

Тип. I.

Аверс хоризонтален натпис во пет реда:

·ВЪХА
БАБЛГО
ВЪРНІ
КНЕЗЕЛ
АЗАРЪ

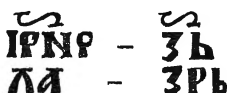
Реверс — Христос седи на престол со висок наслон.

Д = 1,8 см; Т = 0,900 гр; припаѓа на типот V по С. Љубиќ. (Т. VI, сл. бр. 3). Овој тип на динари на кнез Лазар е застапен со еден примерок во нашата остава, и спаѓа во редот на најстарите монети со кирилски текст ковани во првиот и вториот период од ковањето на динари на кнез Лазар, во неговата ковница во Рудник.

Динари со нешто изменет текст ковале Волкашин, Марко, Никола Алтомановиќ, Стефан Лазаревиќ, со нешто различна инвокација и жупан Гропа. Воглавно вакви монети се јавуваат со слабеенето и пропаста на царството. Великодостојниците преку овој натпис укажуваат на боженственото потекло на својата власт, меѓутоа истовремено сите тие великодостојници се самодршци.

Тип. II.

Аверс — Кнез Лазар седи на низок престол, облечен во свечена царска облека, дивитсион со лорос. На главата има затворена царска круна. На средината е украсена со драг камен орфанос. Со десната рака држи жезол кој завршува со крст, а во левата рака држи свиток. Лево и десно е кирилскиот текст:

 ІРНР - ЗЪ

 ЛА - ЗРЪ

Реверс — Христос седи на престол со висок наслон. Во десното поле од престолот е знакот:

Д = 1,9 см; Т = 0,850 гр; припаѓа на типот II по С. Љубиќ. (Т. VI, сл. бр. 4). Имаме четири примероци од овој тип. Овој тип на динари како и претходниот спаѓаат во најстарите ковани монети на кнез Лазар, исковани во рудничката ковница. Самата претстава на кнез Лазар во царска облека укажува на неговите владарски претензии. Како што е познато во периодот од 1346 до 1389 година, покрај цар Душан и цар Урош коишто се јавуваат на монетите, во царска облека и со круна на глава, единствен уште кнез Лазар се јавува во царска облека. Тоа укажува на моќта што ја имал кнез Лазар како самодржец во овој период.

Динари на Деспот Јован Оливер

Во нашата остава е застапен само еден тип на неговите монети, и тоа само со еден примерок.

Аверс — Двоглав орел кој седи на едно дрво, од чии две страни излегуваат по една гранка. Наоколу тече латински натпис:

D-ESP · TON - + MORITA

Реверс — Христос седи на престол со висок наслон. Лево и десно се иницијалите: $\overline{\text{Ia}}$ — $\overline{\text{Xa}}$.

Во левото и десното поле се буквите Н — I.

Овој тип на монета највероватно е искован во периодот на Урошевото владеење од 1355 до 1371 година Тип III по С. Љубиќ.

Д = 2 см, Т = 1,30 гр, (Т. VI, с. вр. 5).

Динари на Андреја Гропа

Аверс — Четири реден кирилски натпис:

·ΠΟΝ·ΤΉЖ·ЖΠ·ΑΡΗΦ Π

Реверс — Христос стои пред правоаголен супеданеум. Во десното поле се јавува орнаментална низа составена од повеќе букви S.

Д = 1,5 см, Т = 0,50 гр; (Т. VI, сл. бр. 6).

Постои еден примерок. Искована е во Охридската ковница во осмата деценија на на XIV век по примерот на монетите на Волкашин. 7A'.

Неидентификувани монети

Постојат уште две монети во оваа остава, кои не се идентификувани. Тоа е монетата под инв. бр. 939 со претстава на аверсот на царот и царицата кои меѓу себе држат крст, а во другата рака држат жезол, додека на реверсот е претставен Христос кој седи на престол со висок наслон. Во десното и левото поле се претставени повеќе цветови.

Д = 1,8 см; Т = 0,560 гр; овој примерок е фрагментарно сочуван. (Т. VII, сл. бр. 2)

Другата неидентификувана монета е под инв. бр. 862. На аверсот се претставени царот и царицата кои стојат облечени во свечена облека. Меѓу себе држат двоен крст, а во другата рака жезол. Од лево кон десно тече натпис, кој на некои места е доста нечитлив:

ШѢУ - ΡΑΛ

На реверсот е претставен Христос кој седи на престол во висок наслон.

Д = 2 см; Т = 0,800 гр; (Т. VII, сл. 1).

Судејќи по натписот на аверсот претполагаме дека оваа монета би можела да припаѓа на цар Урош и да е искована во периодот помеѓу 1356 и 1361 година, кога цар Урош настапува заедно со мајка си Елена.

Венецијански монети

Во нашата остава постојат меѓу другите и седум венецијански монети од дуждовите: Раниери Зено (1249—1253) — четири монети: со $D = 2$ см, $T = 2$ гр.

Дужд Лоренцо Тиеполо (1268—1275) — една монета, $D = 2$ см, $T = 2,40$ гр.

Дужд Јакопо Контарини (1275—1280) — една монета, $D = 2$ см, $T = 2,20$ гр.

Дужд Бартоломео Градонико (1339—1342) — една монета, $D = 2$ см, $T = 2,30$ гр.

Сите овие монети имаат идентична претстава на аверсот и реверсот, и тоа, на аверсот е претставен дуждот кој во едната рака држи бајрак, а во другата свиток. Десно од него се наоѓа св. Марко кој со десната рака го држи бајракот, а со левата на градите држи евангелие. Од десната страна на главата стои вертикален латински натпис кој гласи: „DVH“ Наоколу, тече натписот „S. M. Veneti“ и името на дуждот.

Реверс — Христос седи на престол со висок наслон. (Т. VII, сл. бр. 3—6).

Анализирајќи ги монетите од оставата, паѓа в очи фактот дека за еден ист тип на монети се јавуваат поголем број на различни калапи. Оваа појава го потврдува фактот, дека во овој период постоеле поголем број на мајстори на монети, калапчи кои несомнено биле одлични познавачи на резачката техника, како и на мотивите на претставите кои ги режеле.

Така, кај монетите на цар Душан кои му припаѓаат на типот VIII/V се разликуваат осум различни калапи за седумнаесет монети од ист тип.

Во претставата на аверсот кај овие монети на некои примероци царот е со стема на главата, на други има затворена византиска круна, а на еден примерок царот е гологлав.

На монетите од Цар Урош кои му припаѓаат на типот VI/a и на број се тринаесет, присутни се девет различни калапи. Кај овие монети со претстава на рашки грб на аверсот, шлемот е некаде свртен на лево а некаде на десно.

Кај типот VII/a имаме шест различни калапи за осум монети, додека кај типот VIII и VIII/a имаме четири различни калапи за шест монети.

Што се однесува до монетите на крал Волкашин од тип II, разликуваме три калапи кај дваесет и четири монети.

Овие разлики кај монетите ги правев во зависност од различните детали во претставата на аверсот и формите на буквите со кои е пишуван текстот.

Во периодот на цар Душан се ковани монети кои се иконографски најразновидни. Неговите монети имаат мотиви со влијание од запад, меѓутоа, исто така во голема мера е присутно и византиското влијание.

Во негово време бројот на емисиите осетно се зголемил. Исто така и бројот на монетите, што секако било обусловено од проширувањето на територијата, јакнење на трговијата, а со тоа и зголемување на бројот на трговците.

Познато е дека првите петнаесет години од своето владеење Душан ковал монети со латински натпис, додека по крунисувањето за цар воглавно употребувал кирилски натпис на своите монети, за што немаме паралела кај неговите претходници. Некои учени оваа појава ја објаснуваат со одбивање на папата да го признае прогласувањето на крал Душан за цар. Од тој момент цар Душан го менува напoлно својот став спрема папата и спрема католичката црква, што е потврдено и со многу пишувани документи.⁸

Монетите од периодот на цар Урош се бројно најзастапени и типолошки најразновидни во нашата остава. Како што се гледа од изложениот материјал, застапени се различни типови на динари кои се ковани од почетокот на неговото владеење, па сè до неговата смрт. Карактеристично за неговите монети е поставување на комбиниран латински и кирилски текст, така од 33 монети од нашата остава 25 се со ваков текст. Овој вид на монети биле наменети за целото царство како израз на обединување на областите, т.е. градови со употреба на кирилски и латински натпис. Познато е дека за време на Урош, во неговите наредни области припаѓале и градовите од приморјето, како што се Котор, Улцињ и други, каде што латинскиот јазик бил во голема употреба покрај кирилскиот.

Крал Волкашин како совладар на слабиот цар Урош, покрај совладарски монети, има и монети што ги ковал самостојно, а кои се застапени и во оставата. Овие монети се ковани во периодот помеѓу 1365 и 1371 година, најверојатно во неговата ковница во Призрен, освен типот III/Б за кој претпоставуваме дека е кован во Охридската ковница.

Типична одлика за неговите монети е појавата на одредени знакови во левото или десното поле на аверсот или реверсот,

од кои најчесто се среќава следниот знак: Овој знак

⁸) В. Јовановиќ, Употреба језика и писма у време Душана, Нумизматичар, Београд 1975, 128.

е присутен и кај еден примерок од монетите на цар Урош од типот VI/a.

Што се однесува до присуството на една монета од Крале Марко која припаѓа на типот I по С. Љубиќ, таа е искована во исто време и воиста ковница кога и монетите на крал Волкашин, значи пред 1371 година.

Иако до денес се познати 22 типа на монети на кои што се јавува името на кнез Лазар, исковани во периодот помеѓу Маричката и Косовската битка (1371—1389 г.) со латински, кирилски и комбиниран текст во неговите ковници во Ново Брдо, Плана и Рудник, во нашата остава се застапени само два типа на негови динари со кирилски текст, ковани во најраниот период.

Присуство на монетата од Андреа Гропа го потврдува постоењето и делувањето на оваа мошне интересна личност од втората половина на XIV век кој веројатно управувал со Охрид и пред 1371 година како болјарин во рамките на територијата на Волкашин, додека по неговата смрт останува единствениот господар на градот, во кој ковал и свои монети.⁹⁾

Венецијанските монети од типот матапан, кои се застапени во нашата остава, се од XIII и XIV век. Нивното присуство меѓу другите српски средновековни монети укажува на живите трговски врски што ги имал Охрид во тој период со Венеција и Дубровник.

⁹⁾ В. Битракова, Историја, VII, 1, Скопје 1971, 204.

¹⁰⁾ За идентификација и каталожка обработка на монетите од оставата се послужив со делото на професор С. Љубиќ — Опис југословенских новаца, Загреб 1875.

Фотограф — Петар Арсов
графичко исцртување — Ѓорѓи Крстевски

ТАБ. I

AV.

AV.

AV.

REV.

REV.

REV.

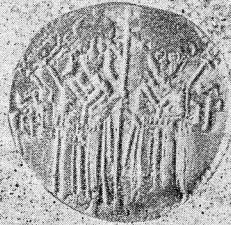
CA. 1

CA. 2

CA. 3

AV.

AV.

REV.

REV.

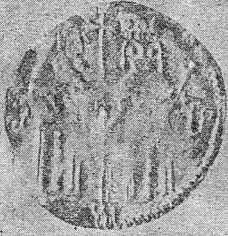

CA. 4

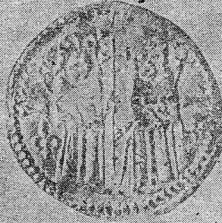
CA. 5

ТАБ. II

AV.

AV.

AV.

REV.

REV.

REV.

СЛ. 1

СЛ. 2

СЛ. 3

AV.

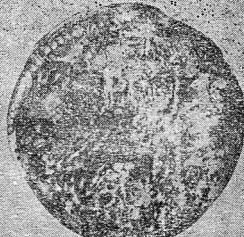
AV.

REV.

REV.

СЛ. 4

СЛ. 5

ТАБ. III

AV.

AV.

AV.

REV.

REV.

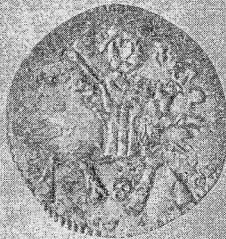
СЛ. 1

AV.

СЛ. 2

AV.

СЛ. 3

AV.

REV.

REV.

REV.

СЛ. 4

СЛ. 5

СЛ. 6

ТАБ. IV

AV.

AV.

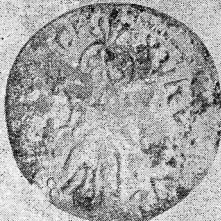
AV.

REV.

REV.

REV.

CA. 1

CA. 2

CA. 3

AV.

AV.

AV.

REV.

REV.

REV.

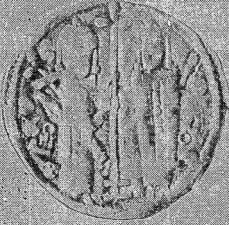
CA. 4

CA. 5

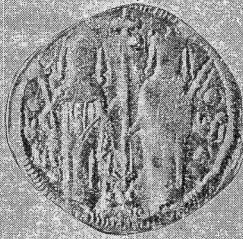
CA. 6

TAB. V

AV.

AV.

AV.

REV.

REV.

REV.

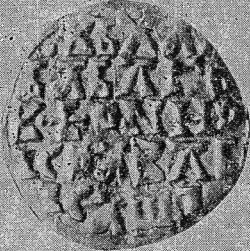

CA. 1

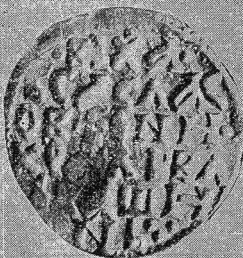
CA. 2

CA. 3

AV.

AV.

AV.

REV.

REV.

REV.

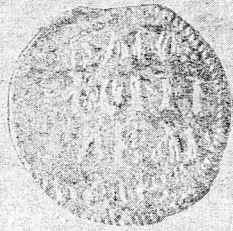
CA. 4

CA. 5

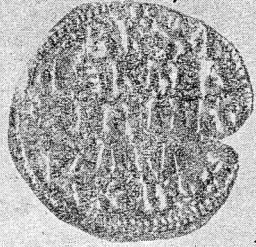
CA. 6

ТАБ. VI

AV.

AV.

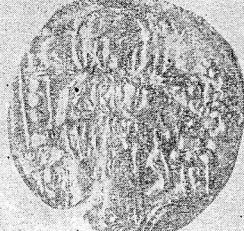
AV.

REV.

REV.

REV.

СЛ. 1

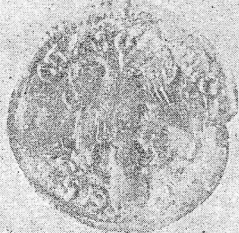
СЛ. 2

СЛ. 3

AV.

AV.

AV.

REV.

REV.

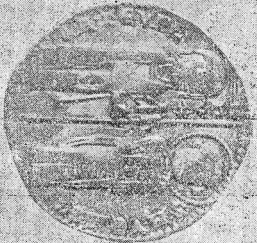
REV.

СЛ. 4

СЛ. 5

СЛ. 6

REVO

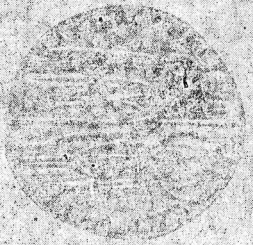
CA. 4

REVO

CA. 5

REVO

CA. 6

TAB. VII

AV.

REV.

CA. 1

AV.

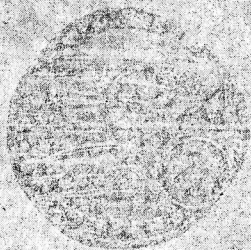

REV.

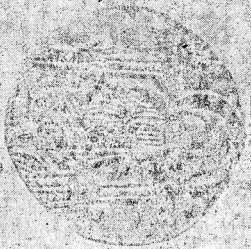

CA. 2

AV.

REV.

CA. 3

БУКВИ НА МОНЕТИТЕ ОД
КРАЛ И ЦАР ДУШАН

Т И П ПО С. ЛУБИЧ	Р Е В Е Р С Л Е В О П О Л Е	Р Е В Е Р С Д Е С Н О П О Л Е	БРОЈ НА ПРИМЕРОЦИ
III/V	R		1
III/В	R		1
III/В	p		2
A/I/Ь	n	O	1
II/a	T	P	1
B/I/Ь	H	O	1

ЗНАКОВИ И БУКВИ НА МОНЕТИТЕ ОД ЦАР УРОШ

Г И П ПО С. ЉУБИЧ	А В Е Р С Л Е В О П О Л Е	А В Е Р С Д Е С Н О П О Л Е	БРОЈ НА ПРИМЕРОЦИ
с			1
I/a			2
I/a	T		1
I/a			1
B/II/a	IV		1
I/a			1
	Р Е В Е Р С	Р Е В Е Р С	
III/a			1

ЗНАКОВИ И БУКВИ НА МОНЕТИТЕ ОД КРАЈ ВОЛКАШИН

Т И П ПО С. ЉУБИЧ	Р Е В Е Р С Л Е В О П О Л Е	Р Е В Е Р С Д Е С Н О П О Л Е	БРОЈ НА ПРИМЕРОЦИ
II/a и II/c			9
II/a			1
II/a			1
II/a			1.
II/a			1
II/a			1
II/a			1
II/a			1
II/a			1
II/a			1
II/c			1

ЗНАКОВИ И БУКВИ НА МОНЕТИТЕ ОД КНЕЗ ЛАЗАР

Т И П ПО С. ЛУБИЧ	А В Е Р С Л Е В О П О Л Е	А В Е Р С Д Е С Н О П О Л Е	Б Р О Ј Н А П Р И М Е Р О Ц И
II	V		1
II			1
V			1

БУКВИ НА МОНЕТИТЕ ОД
ДЕСПОТ Ј. ОЛИВЕР

Т И П ПО С. ЉУБИЧ	Р Е В Е Р С Л Е В О П О Л Е	Р Е В Е Р С Д Е С Н О П О Л Е	БРОЈ НА ПРИМЕРОЦИ
III	Н	Е	1